

Штангей Світлана Василівна

СТАНОВЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. У статті проведено аналіз розвитку післядипломної педагогічної освіти. Зазначені проблемні питання щодо необхідності професійного вдосконалення педагогічних працівників, розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення їх кваліфікації, розробка та запровадження державних стандартів післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: педагогічна освіта, післядипломна педагогічна освіта, стандартизація.

Штангей Светлана Васильевна

СТАНОВЛЕНИЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ХХІ ВЕКА В УКРАИНЕ КАК ОБЪЕКТА НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация. В статье проведен анализ развития последипломного педагогического образования. Указаны проблемные вопросы относительно необходимости профессионального совершенствования педагогов, развитие конкурентоспособной системы учебных заведений, в которых осуществляется подготовка, переподготовка и повышение их квалификации, разработка и внедрение государственных стандартов последипломного педагогического образования.

Ключовые слова: педагогическое образование, последипломное педагогическое образование, стандартизация.

Shtangey Svetlana Vasylevna

FORMATION XXI CENTURY EDUCATION POSLEDYPLOMNOHO IN UKRAINE AS THE OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCHES

Resume. In Article conducted analysis of development postgraduate pedagogical education. These problematic issues of need professional development of teaching staff, development of a competitive education system, in which the training, retraining and upgrading, development and implementation of national standards of Postgraduate Education.

Key words: pedagogical education, postgraduate pedagogical education, standardization.

Постановка проблеми

Актуальність теми дослідження. Трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, охоплюють не лише економічні й політичні аспекти його життєдіяльності, а й соціальні і культурні, зокрема ті, що стосуються такої важливої галузі, як освіта. Вони спричиняють перманентні зміни завдань, ролі й функцій учителя, актуалізуючи необхідність підвищення якості післядипломної педагогічної освіти, приведення її у відповідність з вимогами суспільства, які спрямовані на удосконалення та забезпечення неперервності

підвищення професійно-педагогічної кваліфікації.

Післядипломна педагогічна освіта пройшла тривалий шлях свого розвитку, в процесі якого відбувалося винайдення, перевірка і накопичення позитивного досвіду, що сприяло її удосконаленню як самостійної освітньої галузі відповідно до потреб шкільної практики.

За нинішніх умов зростає потреба звернення до історичного досвіду, вивчення, аналіз та узагальнення якого може стати передумовою для кращого досягнення закономірностей розвитку післядипломної освіти, віднайдення більш досконалих способів підвищення її ефективності.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами

Статтю підготовлено у межах докторського дисертаційного дослідження «Теорія і практика стандартизації в системі ППО».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема вдосконалення змісту післядипломної педагогічної освіти постійно перебуває в центрі уваги педагогів – теоретиків і практиків. Вона досліджувалася в різних аспектах: методологічному (В. Андрущенко, А. Алексюк, І. Жерносек, В. Кремень, А. Кузьмінський, В. Луговий, В. Олійник, Н. Протасова); професіографічному (І. Зязюн, О. Пехота, Л. Пуховська, В. Сластьонін, А. Старєва, І. Яковлева); діяльнісному (Ю. Бабанський, Вол.І. Бондар, В. Маслов, Т. Сущенко); історичному (О. Капченко, С. Крисюк, В. Майборода, Л. Сігаєва); психолого-педагогічному (Б. Ананьєв, І. Бех, Н. Бібік, О. Бондарчук, М. Гриньова, В. Паламарчук, В. Семиченко); управлінському (Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Пікельна, А. Чміль) та ін.

Проте необхідність стандартизації системи післядипломної педагогічної освіти для різних категорій управлінських та педагогічних кадрів не розглядалася.

Мета статті – проаналізувати розвиток післядипломної педагогічної освіти як об'єкта наукових досліджень та визначити проблему стандартизації.

Виклад основного матеріалу

Характернішою особливістю нинішнього цивілізованого етапу є наявність стрімких, всеохоплюючих змін. Забезпечити якість цих змін покликана освіта, яка має розвинути природні здібності людини, навчити її самостійно здобувати знання впродовж життя, творчо мислити, опановувати великі інформаційні масиви. Реалізація цього завдання покладена на вчителя, викладача, педагога, знання й уміння якого треба привести у відповідність із нинішніми суспільними вимогами і світовими тенденціями. Сучасний педагогічний процес вимагає принципової зміни ролі педагога, його взаємовідносин з учнями, перетворення його в організатора пізнавальної діяльності учнів, а учнів – в активних суб'єктів пізнання і перетворення. Від стану педагогічної освіти залежить реалізація завдань підготовки педагога, що потребує об'єктивного аналізу нагромадженого вітчизняного досвіду базової та післядипломної педагогічної освіти – найважливішого джерела визначення стратегії сучасної професійно педагогічної підготовки педагогічних кадрів. Узагальнення аналізу розвитку базової й післядипломної педагогічної освіти, зумовленого суспільними, соціально-культурними та іншими чинниками дає

можливість виявити характерні особливості цього феномена, загальні тенденції, можливості й перспективи модернізації національної системи післядипломної педагогічної освіти на засадах гуманізму й демократизму з урахуванням вітчизняних та світових тенденцій, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін. Нормативно-правова база України демонструє, що ключовою характеристикою ефективної освіти стає її безперервність.

Концептуальні положення щодо змісту, форм і організації післядипломної педагогічної освіти базуються на засадах Конституції України, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, а також на вимогах документів ЮНЕСКО, Міжнародної організації співробітництва й розвитку освіти, які наголошують на необхідності фундаменталізації професійної підготовки педагога, її неперервності, гуманістичної спрямованості, демократизації, всебічності та варіативності.

У Національній доктрині розвитку освіти серед найважливіших проблем визначено необхідність професійного вдосконалення педагогічних працівників, розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення їх кваліфікації, розробка та запровадження державних стандартів післядипломної педагогічної освіти.

Еволюція післядипломної педагогічної освіти зумовлена об'єктивними соціально-економічними та суспільно-політичними потребами, впливом зовнішніх (державна політика, економіка, соціум) і внутрішніх (мотивація діяльності, самооцінка) чинників, необхідністю подолання суперечностей між соціально детермінованими вимогами до професійної педагогічної діяльності і фактичним рівнем кваліфікації педагогів, між потребами соціально-економічного й духовно-культурного розвитку України та недостатнім рівнем професійної діяльності закладів і установ післядипломної педагогічної освіти, між темпами морального старіння знань, зростанням обсягу наукової інформації й можливостями їх оновлення та освоєння.

Проблемні питання про післядипломну педагогічну освіту виникли з усвідомлення необхідності підготовки й підвищення кваліфікації вчителів, удосконалення їхньої майстерності. Потребу в підвищенні кваліфікації педагогів уперше було визначено на початку ХХ ст. Запроваджується практика проведення короткотермінових учительських курсів для постійного оновлення, доповнення, розширення знань із загальноосвітніх і педагогічних предметів незалежно від здобутої в навчальних закладах підготовки [14]. Було започатковано й основні організаційні форми підвищення професійного рівня вчителів (з'їзди, курси, конференції, педагогічні виставки). Виразно простежується суперечність між вузькими часовими рамками курсів й необхідністю неперервного підвищення вчителями своєї кваліфікації, рівень якої не відповідав вимогам єдиної трудової школи. На можливий шлях подолання цієї суперечності вперше звернули увагу в Росії С. Шацький [14], а в Україні Г. Гринько і Я. Ряппо [2; 3; 10; 11], що висунули ідею нерозривного взаємозв'язку курсової форми підвищення кваліфікації педагогів із повсякденною практичною діяльністю. Завдання курсів – допомогти вчителю зробити теоретичні висновки з набутого досвіду та перевірити їх подальшою діяльністю. З метою забезпечення неперервності процесу

підвищення кваліфікації починають запроваджувати докурсів та післякурсів завдання.

Об'єктивні вимоги підвищення ефективності педагогічної діяльності спричинили виникнення спеціалізованої педагогічної освіти, головне призначення якої – підготовка педагогічних працівників. Педагогічна освіта є підсистемою всієї освітньої сфери. Стосовно конкретної особистості, відзначає В. Луговий, продуктивно-результативна частина педагогічної освіти становить цілеспрямовано сформовану педагогічну культуру освітянина, яка необхідна йому для здійснення педагогічної діяльності [7].

Термін «післядипломна педагогічна освіта» в теорії і практиці системи освіти з'явився на початку 1990-х рр., до цього вживався термін «система підвищення кваліфікації педагогів». На сучасному етапі в педагогічній літературі вітчизняних і зарубіжних учених застосовуються і споріднені терміни «післявузівська освіта», «постдипломна освіта», «додаткова освіта», «перманентна освіта», «безперервна освіта», «освіта дорослих», «освіта протягом всього життя», вони не є однозначними, але тісно взаємопов'язані. Як поняття «післядипломна педагогічна освіта» виникло, виходячи з потреби удосконалення професійного рівня і на підґрунті основних характеристик результатів роботи педагога – компетентність, професіоналізм, майстерність, високі моральні якості, вмиле і своєчасне використання набутих знань, які характеризують діяльність педагога і формуються в процесі оволодіння практикою передачі знань і умінь. Загальновідомі слова В. Сухомлинського, що «через 3–5 років після закінчення ВНЗ учитель повинен знати в 3, в 5, в 10 разів більше, ніж він знав у перший рік своєї роботи», а висловлювання, що стало афоризмом, «вчитель живе до тих пір, поки вчиться» особливо актуальні сьогодні.

Педагогічна освіта є найбільш структурованою і включає в себе допрофесійну, базову й післядипломну складові. Кожна з них відрізняється своїм змістом і відповідними йому методами та формами організації [9].

Допрофесійна педагогічна освіта створює умови для професійного самовизначення, формує готовність до вибору педагогічної професії. Зміст педагогічної профорієнтації передбачає формування педагогічної спрямованості особистості (інтересів, нахилів, мотивів, ціннісних уявлень про педагогічну професію, педагогічного мислення). Формуються елементарні педагогічні вміння й навички. Мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної діяльності є головним критерієм відбору на педагогічні професії.

Базова (у ВНЗ) педагогічна освіта забезпечує підготовку педагогічних працівників. Зміст цієї освіти визначається державними стандартами, формується згідно з вимогами кваліфікаційних характеристик конкретних педагогічних спеціальностей. Поряд із культурологічним підходом до формування змісту базової педагогічної освіти здійснюється її фундаменталізація.

Післядипломна педагогічна освіта забезпечує неперервне професійне вдосконалення, розвиток творчого потенціалу, професійно-особистісне зростання й самоствердження педагога. Як зауважують дослідники, у системі базової освіти у ВНЗ майбутніх учителів готують тільки «наполовину» [5]. Остаточне

формування педагога здійснюється в системі післядипломної педагогічної освіти і в практичній роботі. Цей процес досить тривалий у часі.

Окрім того, треба звернути увагу на те, що у контексті розуміння родового поняття «педагогічна освіта», як процесу й результату цілеспрямованого формування кваліфікаційного і професійного рівня педагога, перепідготовку, спеціалізацію та підвищення кваліфікації слід розглядати як видові цього поняття. Зокрема, перепідготовка – як отримання іншої спеціальності на основі раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня й досвіду практичної діяльності; спеціалізація – як підготовка педагога до виконання окремих завдань або обов'язків, які мають специфічні особливості в межах спеціальності; підвищення кваліфікації – як освоєння педагогом нових педагогічних знань, умінь та навичок для поступального розвитку його професійної особистості, набуття здатності виконувати сукупність обов'язків та завдань у межах спеціальності. Щодо стажування, курсової підготовки, методичної роботи, самоосвіти, то вони відповідають меті й завданням підвищення кваліфікації та відповідно до родово-видової залежності є видами підвищення кваліфікації.

Першим дослідником післядипломної педагогічної освіти в Україні став С. Крисюк, вважаючи її важливою складовою та інтегральною частиною педагогічної освіти, яка на сучасному етапі стає проблемою загальнонаціонального значення. У науковій праці «Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1995 рр.)» (1995) учений виходить із тих концептуальних позицій, що життя суспільства характеризується постійними змінами, які детермінуються прискореним розвитком науково-технічного прогресу, тому вивчення теорії і практики післядипломної педагогічної освіти є необхідною умовою модернізації системи педагогічної освіти. На його думку, динамізм, що притаманний розвитку сучасної цивілізації, інформаційний вибух вимагають підтримувати рівень кваліфікації учителів на належному рівні, тобто створити належні умови їхньої безперервної освіти [6, с. 3]. Важливим є і те, що результати дослідження С. Крисюка визначили коло питань, що потребують розв'язання у перспективі. Подальшого дослідження потребують питання розробки методологічних основ післядипломної освіти педагогічних кадрів, вивчення системних властивостей післядипломної освіти як компонента безперервної освіти, складного розвиваючого об'єкта, особливостей розвитку цієї галузі освіти як окремих категорій педагогічних працівників, так і вчителів у різних регіонах України, її науково-методичного забезпечення тощо. Вищезазначені рекомендації остаточно підтвердили правильність і актуальність обраного нами предмета дисертаційного дослідження.

Значний внесок у подальшу розробку проблем післядипломної освіти педагогічних працівників в Україні привнесли дисертаційні дослідження українських учених-педагогів В. Олійника (2004), Н. Протасової (1999), А. Кузьмінського (2003), Н. Чепурної (2005), О. Червінської (2007), Л. Сігаєвої (2010) та ін.

В. Олійник у науковій праці «Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти» вперше розв'язав проблему визначення наукових основ управління (загальнотеоретичний

підхід до управління як соціально-системного явища, методологічні принципи, концептуальні засади модернізації, методика організації, особливості та умови розвитку) підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти. У широких хронологічних межах (кінець 30-х років ХХ – початок ХХІ століття) на основі комплексного соціально-історичного аналізу розглянуто еволюцію теорії і практики реалізації принципу неперервної освіти у її важливій ланці – підвищенні кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти. Виділено тенденції та етапи розвитку цієї системи в Україні, показано надбання і трансформації, які відбувались на теренах становлення української національної державності.

Автором на ґрунті системного підходу визначено теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти як окремою підсистемою загальної системи освіти України в умовах трансформації суспільства; шляхом аналізу визначальних чинників управлінської діяльності сформульовано вимоги і завдання щодо комплексного вирішення проблеми управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти на рівнях його цілепокладання, цілереалізації та на рівні безпосереднього управління – загальносистемні для освіти в цілому та конкретносистемні для профтехосвіти; запропоновано трирівневу систему принципів управління неперервним підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти; встановлено взаємодію і послідовність реалізації провідних принципів функціонування системи фахового зростання педагогів профтехосвіти за такою концептуальною схемою: планомірне управління підвищенням кваліфікації → зацікавленість педагогів у фаховому зростанні, відповідальність навчального закладу за якість освіти → варіативність змісту, форм і видів освіти, орієнтація на розвиток творчості педагога під час підвищення кваліфікації → введення педагога у сучасний культурний та інформаційний простір [8, с. 10].

Практична значущість результатів дослідження полягала в тому, що розроблено та впроваджено навчальні плани підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти, навчально-методичні комплекси підвищення кваліфікації директорів профтехнічних навчальних закладів за дистанційною формою навчання та підготовки організаторів дистанційного навчання для системи післядипломної педагогічної освіти, науково-методичний посібник «Управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти», навчальний посібник «Дистанційне навчання в післядипломній педагогічній освіті», методичні рекомендації та цикл лекцій з організації підвищення кваліфікації педагогічних кадрів на дистанційній основі, запропоновано методику розрахунків ефективності діяльності закладів професійної освіти та якості підготовки кадрів. Також встановлені В. Олійником особливості управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти використовуються науковцями, методистами, керівниками і викладачами ВНЗ, практичними працівниками профтехнічних навчальних закладів, а також у галузевих навчальних закладах освіти дорослих.

Кожний вид післядипломної педагогічної освіти (перепідготовка, спеціалізація, підвищення кваліфікації) є специфічною педагогічною системою, що

водночас є підсистемою більш високого порядку. Тому цілі цих підсистем конкретизуються з урахуванням їхніх особливостей, зумовлених переходом до інформаційного суспільства. Нині є очевидною необхідність перегляду основних компонентів цих підсистем: цілей, методів, умов, що забезпечують нормальне їх функціонування. Професійний розвиток педагога як очікуваний результат функціонування післядипломної педагогічної освіти змінює вектор від наповнення знаннями до осмисленого особистісного зростання. До того ж, поступальний розвиток педагога як особистості і як професіонала здійснюється лише в ході практики, коли він займає позицію активного суб'єкта педагогічної діяльності, в якій реалізуються його творчі сили і здібності [1; 4; 12; 13]. Цьому сприяють мобільні, динамічні, гнучкі форми навчального процесу.

Таким чином, післядипломна освіта педагогічних кадрів в Україні є важливою і досить складною підсистемою освітнього простору, для якої характерні власні закономірності, тенденції і особливості розвитку. Це переконливо висвітлюють результати дисертаційних досліджень останніх десятиліть. Але треба зазначити, що на сьогоднішній день у цій підсистемі є великі потенційні резерви, які наукою вивчені недостатньо. Серед них – створення своїх освітніх стандартів для різних категорій управлінських та педагогічних кадрів.

Висновки

Проблема удосконалення професійної майстерності, пізніше кваліфікації, а згодом післядипломної освіти педагогічних працівників виникла не сьогодні і не вчора, а в далеку сивину. Як тільки освіта стала основоположним елементом життя і діяльності суспільства, люди почали усвідомлювати, що якість освітніх послуг залежить від багатьох чинників, але головним серед них є суб'єкт передачі знань, умінь і навичок, тобто педагог. Про значимість особистісних якостей, професійної підготовки, самоосвіти учителя наголошували багато зарубіжних і вітчизняних педагогів, учених.

Післядипломна педагогічна освіта педагогічних працівників в Україні почала інтенсивніше розвиватися і набирати ознак системи, починаючи з другої половини ХХ ст. Проте вивчення її як об'єкта історико-педагогічного дослідження з метою удосконалення почалося лише зі здобуттям Україною незалежності. За цей час тільки в Україні захищено понад п'ятдесят дисертацій. Це системні праці, які в переважній більшості стосуються особливостей практичної вузькоспрямованої діяльності педагогічних працівників (учителів-предметників, керівників шкіл, працівників органів освіти) і мають практичне значення у розвитку загальноосвітньої масової школи.

На сьогодні поза увагою лишилася проблема стандартизації післядипломної освіти, яка ще не знайшла належного теоретичного та практичного вирішення та висвітлення в літературі.

Перспективи та напрями подальших досліджень

У подальших дослідженнях планується вивчення Національних та Європейських рамок кваліфікації та досвід створення стандартів у країнах Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Анотований каталог матеріалів Центральної картотеки передового педагогічного досвіду Української РСР. – К.: ЦІУВ, 1981. – 57 с.;
2. Гринько Г. Наш шлях на Захід // Путь просвещения. – № 7/8. – 1923. – С.11–20.
3. Культурне будівництво в Українській РСР: Зб. документів. – К.: Держполітвидав. 1969. – Т. 1: 1917–1941 рр. – 1969. – 620 с.
4. Жалдак М.И. Система подготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / НИИ СО и УК АПН СССР. – М., 1990. – 36 с.
5. Иващенко Ю.В. Учитель на завтра: опыт, проблемы, поиски решений. – Тернополь: Тернопольск. гос. пед. ин-т, 1991. – 216 с., С. 40.
6. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.): монографія / С. В. Крисюк. – К., 1995. – 174 с.
7. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку. – К.: МАУП, 1994. – 196 с, С. 81.
8. Олійник В. В. Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: Автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. В. Олійник. – К., 2004. – 47 с., с. 10.
9. Пономаренко Т.О., Вакуленко В.М. До питання про єдність довузівської, вузівської та післявузівської підготовки спеціалістів // Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми. – Чернівці: Вид-во Чернів. ун-та, 1996. – С. 143–146.
10. Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за десять років революції. – Х.: Держвидав України, 1927. – 125 с.
11. Ряппо Я.П. Система народної освіти на Україні: соціальне виховання, профосвіта і наука. – Х.: Держвидав України, 1926. – 195 с.
12. Хмелюк Р.И. Подготовка учителя в вузе // Педагогика. – 2002. – № 9/10. – С. 119–120.
13. Шакуров Р.Х. Творческий рост педагога. – М.: Знание, 1985. – 80 с.
14. Шацкий С.Т. Курсы как организующая сила в педагогическом деле: Избр. ред. соч.: в 4 т. – М.: Просвещение, 1964. – Т.2. – С. 142–158.

FORMATION XXI CENTURY EDUCATION POSLEDYPLOMNOHO IN UKRAINE AS THE OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCHES

Transformation processes in Ukrainian society, covering not only the economic and political aspects of his life, but also social and cultural, in particular those relating to such an important field of education. They cause permanent changes of tasks, roles and functions of the teacher, actualizing the need to improve the quality of postgraduate education, bringing it into line with the requirements of society aimed at promoting and ensuring continuity improve vocational and educational training.

Postgraduate Education passed a long way of development, during which there was inventing, testing and accumulation of positive experiences that contributed to its improvement as an independent educational sector to meet the needs of school practice.

In the present situation increases the need for recourse to historical experience, research, analysis and synthesis which may be a prerequisite for a better comprehension of the laws of postgraduate education, finding better ways to increase its efficiency.

Professional development of teachers as a result of the expected operation of Postgraduate Education changes the vector of content knowledge to meaningful personal growth. In addition, the ongoing development of the teacher as a person and as a professional performed only during practice, he takes the position of an active subject of educational activities, which sold its creative power and ability. This is facilitated by mobile, dynamic, flexible forms of learning process.

Thus, post-graduate education teaching staff in Ukraine is an important and very complex subsystem educational environment, characterized by their own patterns, trends and characteristics of development. These results clearly highlight the dissertation research of recent decades. But it should be noted that to date in this subsystem are large potential reserves that have been insufficiently studied science. Among them – establishment of educational standards for different categories of administrative and teaching staff.